

УДК 371.3:159.923.2:378.4.

Алла Разумна

старший викладач кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки Харківської
медичної академії післядипломної освіти; Харків, Україна
E-mail: al.sap2105@gmail.com

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ НОРМАТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ

Анотація: В статті розглянуто деякі з можливих складових управління формуванням нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків в умовах освітнього процесу навчального медичного закладу. З'ясовано місце, роль та педагогічні умови формування нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків як важливого компоненту процесу професіоналізації майбутніх фахівців в умовах медичного навчального закладу. У статті обґрунтовано необхідність особистісного підходу до освітнього процесу як ключової парадигми формування професійної ідентичності майбутніх медиків. Стаття містить пропозиції щодо підвищення ефективності формування професійної ідентичності в системі медичної освіти через створення його чотирикомпонентної моделі, що визначає напрями створення організаційних та педагогічних умов в освітньому процесі.

Ключові слова: професійна ідентичність, нормативна професійна ідентичність майбутнього медика, формування нормативної професійної ідентичності в умовах навчального медичного закладу, чотирикомпонентна модель управління формуванням нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків.

Alla Razumna

Senior lecturer of the Department of Pedagogy, Philosophy and Language Training of
Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education; Kharkiv, Ukraine
E-mail: al.sap2105@gmail.com

MANAGEMENT OF FORMING NORMATIVE PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE MEDICINES

Abstract: In the article some of the possible components of management of the formation of normative professional identity of future physicians in the conditions of the educational process of the educational medical institution are considered. The place, role and pedagogical conditions of formation of normative professional identity of future physicians as an important component of the process of professionalization of future specialists in the conditions of a medical educational institution are determined. In addition, the article substantiates the need for a personal approach to the educational process as a key paradigm for the formation of the professional identity of future physicians. The article contains suggestions on increasing the effectiveness of forming a professional identity in the system of medical education through the creation of its four-component model, which defines the directions of creating organizational and pedagogical conditions in the educational process.

Key words: professional identity; normative professional identity of the future physician; formation of normative professional identity in the conditions of an educational medical institution; a four-component model for managing the formation of the normative professional identity of future physicians.

© Алла Разумна, 2018

Алла Разумная

УПРАВЛЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЕМ НОРМАТИВНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ МЕДИКОВ

Аннотация: В статье рассмотрены некоторые из возможных составляющих управления формированием нормативной профессиональной идентичности будущих медиков в условиях образовательного процесса учебного медицинского учреждения. Выяснено место, роль и педагогические условия формирования нормативной профессиональной идентичности будущих медиков как важного компонента процесса профессионализации будущих специалистов в условиях медицинского учебного заведения. В статье обоснована необходимость личностного подхода к образовательному процессу как ключевой парадигмы формирования профессиональной идентичности будущих медиков. Статья содержит предложения по повышению эффективности формирования профессиональной идентичности в системе медицинского образования через создание его четырехкомпонентной модели, определяет направления создания организационных и педагогических условий в образовательном процессе.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, нормативная профессиональная идентичность будущего медика, формирование нормативной профессиональной идентичности в условиях учебного медицинского учреждения, четырехкомпонентная модель управления формированием нормативной профессиональной идентичности будущих медиков.

Alla Razumna

An extended abstract of a paper on the subject of:

"Management of forming normative professional identity of future medicines"

Problem setting. In pedagogical and educational management studies of training specialists in educational institutions, "professional competence" is studied, and not normative professional identity. Psychological studies show that the professional identity of medical professionals is not always optimally formed, which requires special pedagogical training.

Recent research and publications analysis. Professional identity has long been studied in psychology. Aspects of essence, structure, functioning, formation of professional identity were investigated by Yegorova E.V., Ivanova N.L., Shneyder L.V., Druzhinina I.A., Krivokin N.I. and others. Professional identity is a multi-level, complex psychological education, which determines the attitude of a person to himself as a specialist and as a member of

the professional community. The formation of professional identity occurs as a result of a certain subjective process - self-identification.

Peculiarities of professional identity in medical workers were studied within psychological and pedagogical studies (Borisyyuk A.S., Zhukova N.I., Rumyantseva T.V., Yakovleva N.V., Dobrovolskaya E.V.). Denisova A.V. studied the formation of the professional identity of medical students in the educational process of the university. There were almost no studies studying the pedagogical and organizational and managerial aspects of the formation of the professional identity of future medical workers.

Paper objective is to analyze the state of the developedness of the problem of forming the professional identity of physicians in medical schools and outline possible ways of

creating pedagogical and organizational and managerial conditions for such formation in the educational process.

Paper main body. *In the psychological structure of professional identity, it is customary to differentiate three components: cognitive, affective and behavioral. Professional identity is given the status achieved when integration of the adoption of professional requirements and the personal meaning of the profession is observed. One of the subjective factors of the formation of professional identity is meta-professional identity - the system of personality settings that determine the choice of profession. Professional identity is formed in the process of identification in the context of the types of activities: communicative, educational, vocational and reflexive. In accordance with them, ways of creating*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Традиційно в межах педагогічних та освітньо-управлінських досліджень предмет підготовки фахівців у відповідних навчальних закладах досліджується через розкриття категорій “професійна підготовка” та “професійна компетентність”. При цьому зазвичай професійна підготовка визначається як “...неперервний і керований процес набуття особистістю суб’єктивного досвіду професійної діяльності... для формування професійної компетентності...” [13, с. 133]

Професійна компетентність – сторона професіоналізму, що визначається теоретичною та практичною готовністю до професійної діяльності в межах окресленої цією компетентністю нормативної функції. Формування компетентності – це результат підготовки фахівця через забезпечення опанування комплексом нормативних знань, вмінь та навичок, що відповідають змісту професійної діяльності в межах даної компетентності. Поняття “професійної компетентності” не містить ознаку “позитивного

pedagogical conditions for the purposeful formation of identity in the educational process are determined.

Conclusions of the research. *Formation of professional identity of future doctors is crucial for their professionalization. The professional identity of physicians is determined by the nature of the professional activity, but is not always different from the level reached. In the educational process of medical schools, professional identity does not yet have the status of an educational goal. A four-component structure for the formation of professional identity was developed. Further research will be directed to the development of appropriate methodological materials and their testing in the educational process of medical schools.*

суб’єктивного ставлення” до відповідної професійної діяльності, процесу опанування нею, спрямованості фахівця на професійне самовдосконалення, відчуття приналежності до відповідної фахової групи та соціальної ролі професії в суспільстві тощо, і відповідно до цього, не включає аспекти “професійної ідентичності”. Як зазначають фахівці в галузі дослідження професіоналізації особистості [9; 11], професійна ідентичність є невід’ємною умовою та важливим результатом цього процесу. Людина, що суб’єктивно вважає себе приналежною до даної професії та професійної групи, визначається особливостями особистісного розвитку, наявністю стійких професійно зорієнтованих мотиваційних установок, що полягають не тільки в готовності виконувати опановане, а й удосконалюватись в даній сфері, брати на себе відповідальність за професійну діяльність, вважати себе часткою когорти представників даної професії.

Разом з цим, майже на має дослідницьких робіт в межах педагогічної та управлінсько-освітньої проблематики, що були б присвячені створенню педаго-

гічних професійно-освітніх технологій, спрямованих на формування нормативної професійної ідентичності в умовах навчального закладу, зокрема й медичного. Подібні дослідження проводяться на рівні вивчення психологічного та соціологічного аспектів професійної ідентичності, а формування професійної ідентичності як педагогічної категорії з розробкою відповідних освітніх умов для її впровадження з визначенням шляхів, критеріїв, методичних прийомів ще не стало предметом активного наукового пошуку. Психологічні дослідження показують, що професійна ідентичність фахівців-медиків не завжди є оптимально сформованою, що створює гальмівні суб'єктивні умови для їх професіоналізації.

Так, дослідження О. Є. Поліванової [12] показало, що значна частина досліджуваних нею лікарів характеризується, насамперед, орієнтацією на зовнішні атрибути професії - статус, соціальну роль медика, високу оцінку професійних якостей, а не на внутрішні її складові – якість самої медичної допомоги тощо. При цьому зі стажем положення практично не змінювалось.

Отже, ми вважаємо, що проблема цілеспрямованого формування нормативної професійної ідентичності сучасного медика в умовах навчального закладу є актуальною й такою, що заслуговує на дослідницьку увагу в сфері педагогіки та управління освітнім процесом в навчальних медичних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Дослідження формування професійної ідентичності фахівців-медиків в умовах навчального закладу визначається складністю самого предмету дослідження. Його експлікація розкриває необхідність визначити такі категорії – часткові предмети дослідження – як: “становлення професійної ідентичності”, “структура професійної ідентичності та критерії її сформованості”, “профе-

сійна ідентичність медичного працівника (лікаря, медичної сестри)”, “становлення професійної ідентичності в процесі професіоналізації особистості”, “формування нормативної професійної ідентичності медичного працівника в умовах навчального закладу”, “управління процесом формування нормативної ідентичності в освітньому процесі навчального закладу”.

Професійна ідентичність як суб'єктивний феномен давно вивчається в психології, що накопичила чимало даних про його характеристику. Визначимо важливі, на наш погляд, результати цих досліджень, що можуть бути використані для побудови концепції формування професійної компетентності майбутнього медичного працівника в навчальному процесі, оскільки феноменологія психологічна та педагогічна є такими, що до певної міри співвідносяться та перетинаються. Аспекти сутності, структури, особливостей функціонування, суб'єктивних процесів становлення професійної ідентичності досліджувались Єгоровою Є. В., Івановою Н. Л., Шнейдер Л. В, Гарбузовою Г. В., Дружиніною І. А., Кривокінь Н. І. та іншими. Вченими з'ясовано, що професійна ідентичність є багаторівневим, складним психологічним утворенням, яке окреслює особливий аспект самосвідомості, де визначається ставлення людини до себе як фахівця і як члена професійної спільноти; в професійній ідентичності виокремлюють соціальну та індивідуальну складові, що зорієнтовані на відповідні сенси професії: соціальний – для суспільства та індивідуальний – для суб'єкта-професіонала.

Становлення професійної ідентичності відбувається в результаті певного суб'єктивного процесу – самоідентифікації. Під професійною самоідентифікацією Зливков В. Л. розуміє динамічний багатомірний нелінійний процес, який визначає механізми, умови і результати структурування і переструктурування професійної ідентичності особистості; намагання суб'єкта оволодіти знаннями,

навичками та вміннями самодіагностики, своєрідного “примірювання” до себе професійно значущих особливостей характеру, поведінки, спілкування [8].

Особливості професійної ідентичності у медичних працівників та її становлення на різних етапах професіоналізації вивчались в межах психолого-педагогічних досліджень, такими дослідниками, як: А. С. Борисюк, А. Г. Васюк, О. В. Денисова, М. І. Жукова, Т. В. Румянцева, Н. В. Яковлева. Так А. Г. Васюк вивчав особливості ставлення лікарів до себе залежно від стажу, а Жукова М.І. досліджувала самосвідомість як чинник успішності діяльності лікаря.

Дослідники Г. С. Абрамова і Ю. А. Юдчиць зупинилися на питанні щодо особливостей морально-етичного аспекту в контексті самосвідомості майбутніх лікарів. Добровольська К. В. досліджувала професійну самосвідомість лікарів, що визначається на рівні професійного спілкування.

О. В. Денисова вивчала становлення професійної ідентичності студентів-медиків в освітньому процесі ВНЗ. Професійна ідентичність розглядається нею як «багаторівнева особистісна динамічна структура, яка містить усвідомлювані і неусвідомлювані аспекти, забезпечує внутрішню цілісність, тотожність і визначеність особистості, а також її наступність і стійкість у часі» [4, с. 10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Досліджень, що визначали педагогічні та організаційно-управлінські аспекти формування професійної ідентичності майбутніх медиків **майже не було**. Тому постало питання з його проведення у контексті цілеспрямованого формування нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті – проаналізувати стан проблеми формування професійної ідентичності медиків в на-

вчальних медичних закладах та окреслити ймовірні шляхи створення педагогічних та організаційно-управлінських умов для такого формування в освітньому процесі навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для з’ясування сутності проблеми диференціації психологічної структури професійної ідентичності, запропонованої О. В. Денисовою, яка розглядала її компоненти у студентів-медиків з двох сторін: динамічної (як процес) і результативної (як сформованість). В психологічній структурі професійної ідентичності прийнято диференціювати три складові: когнітивну, яка визначається процесуально через самопізнання і саморозуміння, а результативно проявляється в образах професії, фахівця і себе як професіонала; афективну, що процесуально представлена самооцінюванням і самоставленням, а результативно - мотиваційно-ціннісною сферою й емоційно-ціннісним ставленням до професії і себе як її представника; поведінкову, яка процесуально виявляється через самопрезентації й саморегуляції, а результативно – через включеність у професійне співтовариство, та сформованість професійної інтернальності.

Відповідно до дослідження В. Л. Зливкова ми враховуємо той факт, що професійна ідентичність набуває своєї досягнутості, коли спостерігається суб’єктивна інтеграція прийняття професійних вимог і надання суб’єктивного сенсу професії як вирішального чинника задоволення особистісних потреб людини.

Аспект задоволення особистісних потреб через професійну ідентичність дозволив нам окреслити специфічну особистісну структуру, що формується у людини-професіонала – метапрофесійна ідентичність. Метапрофесійна ідентичність як психологічне утворення являє собою систему диспозиційних установок, що обумовлюють вибір професії з

обранням відповідного рішення: “моя-не моя”. Ми вважаємо, що через усвідомлений (або неусвідомлений) фільтр метапрофесійної ідентичності відбувається відбір професії, з якою ідентифікує себе фахівець. Схематично матриця вибору визначає обрання певного полюсу на нищі біполярних вісей. Ряд наших досліджень, що виконані в психологічному форматі, показав, що основними з них є наступні:

- внутрішня мотивація (спрямованість на нормативний результат) – зовнішня мотивація (спрямованість на винагороду чи уникання покарання),
- когнітивна складність – когнітивна простота діяльності,
- висока відповідальність – низька відповідальність,
- координаційна складність – координаційна простота діяльності,
- афективно напружена праця – афективно комфортна праця,
- творчий характер праці – репродуктивний характер праці,
- фізично комфортні умови праці – фізично дискомфортні умови праці,
- розвивальний зміст праці – ригідний зміст праці тощо.

У кожного з тих, хто обирає професію та ідентифікує себе з нею, є більш-менш усвідомлений власний метапрофесійний ідентифікаційний профіль як «матриця вибору професії».

Нормативний зміст професії медика накладає свої обмеження та вимоги до фахівця, які поступово співвідносять той, хто ідентифікується із власною матрицею вибору. Зазначимо, що ця матриця є змінною, критерії відбору відповідно до розвитку особистості можуть змінюватись, а як наслідок – і саме обрання та професійна ідентичність.

Професійна ідентичність, на наш погляд, формується у процесі ідентифікації. Цей процес є порівнянням себе з об’єктом ідентифікації.

Ідентифікація відбувається двосторонньо: по-перше, об’єкт професійної ідентифікації виступає як критерій самооцінки суб’єкта, що самоідентифікується (міра співвісності себе з професією та професіоналом), по-друге, у зворотному напрямку, суб’єкт з його очікуваннями оцінює професію та професіоналів на предмет їхньої відповідності власним критеріям (метапрофесійним).

На нашу думку, професійна ідентифікація проходить під впливом чотирьох найбільш важливих чинників (див.табл.1):

1) В *комунікативній діяльності*, де відбувається ідентифікація людини з людиною. Суб’єктами в умовах професійного навчання в навчальних закладах, з якими відбувається ідентифікація, стають викладачі, професіонали-практики, що залучаються до практичного навчання, студенти старших курсів, що перейшли на більш високий рівень готовності до діяльності.

2) В *навчальній діяльності*, де відбувається ідентифікація вимог професії з уявленням про актуальні властивості, установки, можливості людини.

3) В *професійно-практичній діяльності*, де практично перевіряється здатність людини до виконання професійних дій.

4) В *рефлексивній діяльності* як такій, що визначає реалізацію очікувань і межі можливості, аналізуються успіхи та недоліки, коректуються шляхи самовдосконалення та структура ідентифікаційних Я-ознак, усвідомлюється професійний Я-образ.

В освітньому процесі, як правило, звертають увагу на два чинники ідентифікації: навчальна та практична діяльності. Менше використовуються взаємодія і рефлексія.

Ідентифікаційно-процесуальні чинники становлення професійної ідентичності

<i>Основні чинники ідентифікаційного процесу</i>	<i>Характеристика процесу ідентифікації</i>	<i>Структура ідентифікації</i>
ВЗАЄМОДІЯ	Ідентифікація з іншим як <i>механізм сприйняття</i> іншого як себе і себе як іншого	Я як інший («користувач-професіонал», «студент – викладач», «початківець – майстер» тощо)
ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ДОСВІД	Процес <i>верифікації власних компетенцій</i> в ситуації діяльності	Я як здатний до діяльності («здібності – професійні успіхи», «завдання діяльності – ефективність виконання» тощо)
НАВЧАННЯ	<i>Опанування</i> (засвоєння) нормативно необхідних знань, вмінь та навичок, компетенцій, що обумовлюють ефективність діяльності	Я як той, хто володіє нормативними знаннями, вміннями, навичками
РЕФЛЕКСІЯ	Процес <i>самоаналізу</i> власної особистісної позиції щодо даної професії в цілому і до себе як професіонала.	Я як той, хто обирає певну особистісну позицію і визначення професійного Я-ідеалу як орієнтиру саморозвитку та самооцінки

Для гармонізації процесу формування професійної ідентичності слід враховувати можливості кожного з чинників ідентифікаційного процесу. Так, зважаючи на умови організації освітнього процесу в медичних закладах, ми розробили напрями створення педагогічних умов цілеспрямованого формування професійної ідентичності майбутніх медиків (див.табл.2).

Використання комунікативного чинника ідентифікації дає можливість реалізувати його в трьох аспектах. Перший виявляється як комунікація в системі активних стосунків в системі студент-викладач, студент-професіонал, студент-студент та інших, де відбувається процес безпосереднього впливу. З метою впро-

вадження цього аспекту необхідно, щоб викладач в комунікації студент-викладач зважав на те, що він є носієм професіоналізму, на який орієнтується студент. Другий аспект виявляється у навчальній комунікації як надання позиції майбутнього фахівця студентові, що відповідає за результат набуття свого професіоналізму (звертання як до колеги-початківця). Такий підхід актуалізує ситуацію прийняття певних професійних рішень самим студентом вже під час будь-яких занять (випереджальна ідентифікація). Третій підхід визначається включенням студента у професійне середовище, яке зараз можливе й шляхом застосування інформаційних мереж. Використання практичного навчання як чинника формування

професійної ідентичності має бути таким, щоб воно давало можливість закріпити знання на практиці, сформувані чуттєвий досвід виконання практичних дій, верифікувати стан власної готовності й відповідності професії та майбутнього фахівця.

Застосування академічного навчання як чинника формування професійної ідентичності має бути таким, щоб забезпечити когнітивне опанування та

включення в науково-пізнавальну діяльність у відповідній сфері.

Використання рефлексивної діяльності для осмислення та усвідомлення своєї професійної ідентичності має відбуватись в умовах самоаналізу й розв'язання завдань щодо визначення особистісного смислу діяльності. Такі заняття можуть відбуватись у формах тренінгів, самозвітів тощо.

Таблиця 2.

Педагогічні чинники становлення професійної ідентичності

<i>Основний вид педагогічного впливу</i>	<i>Характеристика процесу ідентифікації</i>	<i>Структура ідентифікації</i>
Організація продуктивної взаємодії в освітньому процесі	Ідентифікація студента з викладачем як професіоналом (або професіоналом-практиком, що залучений до навчання), демонстрація професіоналізму викладачем (практиком) як умова професійної ідентифікації студента	Студент свідомо (або підсвідомо) ідентифікує себе із професіоналом, орієнтуючись на викладача (в ролі професіонала) або на професіонала, що виявляє професіоналізм відповідної професійної діяльності
	Звертання до студента як потенційного фахівця (фахівця-початківця, що вдосконалює власний професіоналізм) в умовах освітнього процесу, що зумовлює прийняття на себе відповідної професійної ідентичності	Студент відповідно до ролі, що визначив йому викладач, бере на себе роль фахівця-початківця з недостатнім, але таким, що формується, рівнем підготовленості, й визначає відповідний вектор власного професійного розвитку у освітньому процесі
	Включення студента в інформаційний простір професійної спільноти	Студент, включений у простір професійної спільноти, отримує можливість спостерігати та визначати професійні позиції та цінності професійної спільноти

Організація навчально-професійної діяльності в умовах виробничої практики	Процес <i>верифікації та удосконалення власних компетенцій</i> в ситуації навчально-професійної діяльності	Студент як той, хто реалізує власні компетентності в умовах конкретних завдань навчально-професійної діяльності
Організація академічного навчального процесу з орієнтацією на формування професійних компетенцій	Засвоєння нормативно необхідних знань, вмінь та навичок, компетенцій, що обумовлюють ефективність діяльності	Студент ідентифікує свої нормативні знання, вміння й навички як складові власного професіоналізму в обраній професії (а не як загальні знання, що необхідно продемонструвати під час навчального контролю)
	Включення в студента в професійний науково-освітній простір	Студент, включений у науково-освітній простір, отримує можливість активно опанувати нові та ексклюзивні знання та компетенції
Організація рефлексивної діяльності щодо усвідомлення професійної позиції студентів (самоаналіз, самозвіт, участь у спеціальних тренінгах професійної ідентичності тощо)	Процес <i>самоаналізу</i> власної особистісної професійної позиції щодо даної професії в цілому і до себе як професіонала	Я як той, хто обирає певну особистісну позицію і визначення професійного Я-ідеалу як орієнтиру саморозвитку та самооцінки

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, проблема формування професійної ідентичності майбутніх медиків є актуальною, оскільки її значення у професіоналізації фахівців є вирішальним. Професійна ідентичність медиків, що обумовлена характером професійної діяльності, не завжди визначається її досягнутим рівнем.

Професійна ідентичність медиків як особистісна характеристика має трикомпонентний вимір – когнітивний, афективний та поведінковий. У навчальному процесі сучасних медичних навчальних закладів професійна ідентичність поки не має статусу безпосередньої освітньої мети.

Розроблена автором чотирикомпонентна структура чинників формування професійної ідентичності, містить комунікативну, навчальну, професійно-виробничу та рефлексивно-особистісну складові. Врахування цих складових може бути реалізованим через реконструкцію педагогічних умов формування професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Подальше дослідження буде спрямоване на розробку й опробування відповідних методичних матеріалів в освітньому процесі медичних навчальних закладів та на розробку управлінських засад цілеспрямованого формування нормативної професійної ідентичності майбутніх медиків. Основні напрямки такої розробки є: 1) надання феномену професійної ідентичності

статусу мети освітнього процесу в системі підготовки фахівців-медиків; 2) організація діагностики та моніторингу стану сформованості професійної ідентичності студентів-медиків; 3) створення педагогічних умов для формування нормативної професійної ідентичності в умовах освітнього процесу (включення формування професійної ідентичності у завдання навчального процесу з фахових та гуманітарних дисциплін; організація навчального процесу із встановленням міжпредметних

синергічних зв'язків на засадах формування професійної ідентичності майбутніх фахівців; організація корекційно-тренінгових розвивальних позанавчальних форм підготовки фахівців рефлексивної спрямованості з метою формування нормативно-професійних настанов майбутніх фахівців); 4) підготовка викладачів та консультантів-практиків до формування професійної ідентичності майбутніх фахівців в умовах післядипломної освіти.

Список літератури:

1. Борисюк А. С. Професійна ідентичність медичного психолога: соціально-психологічний аналіз: монографія. Чернівці: Книги .XXI, 2010 . 440 с.
2. Гончарова О. Л. Педагогическая поддержка профессионального самоопределения обучающихся в процессе преемственности начального и среднего профессионального образования: автореф. дисс. на соискание науч. Степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" М.: 2010. 20с.
3. Дементий Л. И., Маленов А.А. Роль психологического образования в развитии личности студента как будущего специалиста // *Психология в вузе*. 2008. № 3. - С. 14-25.
4. Денисова О. В. Становление профессиональной идентичности студента-медика в образовательном процессе вуза: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 "Педагогическая психология. Екатеринбург, 2008. 25с.
5. Добровольська К. В. Формування професійної самосвідомості студентів медичних ВНЗ як педагогічна проблема // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія, випуск 44 , 2015 . С . 132 – 136.
6. Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів : автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07 К.: Б.в., 2009 . 21 с.
7. Зливков В. Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології // *Соціальна психологія. Науковий журнал* / 2006. №5 С.128-136.
8. Зливков В. Л., Балл Г.О., Копилов С.О., Чуйко В.Л. Розробка концепції становлення професійної ідентичності у контексті цивілізаційних викликів сучасності, Післямова // *Становлення ідентичності фахівця: монографія*. К.: Кіровоград : Імекс-ЛТД , 2014 . 260 с.
9. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях // *Вопросы психологии*. 2008. №1. С. 89-101
10. Кульчицький В. Й. Формування професіогенезу особистості студентів медичних вузів України // *Медична освіта* , № 1 , 2012. С.36-40
11. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека . М. : Университет российской академии образования , 2002. 159с.

12. Поліванова О. Є. Особливості професійної ідентичності особистостей з різним стажем професійної діяльності // *Вісник Харківського національного університету. Серія "Психологія."*, 2010, №913. С.141-143.

13. Попіль, М. І. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медсестер [Текст] : Автореферат...к. психол.наук., спец.: 19.00.07- педагогічна та вікова психологія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2009. 20 с.

14. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : [наук. вид.] Міністерство освіти і науки України ; НАПН України, Інститут проф. освіти і освіти дорослих, Маріупольський державний гуманітарний університет. К.: ВД «ЕКС О», 2010. 362 с.

15. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: [учебное пособие] . М.: МСПИ; Воронеж НПО «МОДЭК», 2004. 600 с.

References:

1. Borysiuk A. S. (2010) *Profesijna identychnist' medychnoho psykhologa: sotsial'no-psykholohichnyj analiz: monohrafiia*. [Professional identity of a medical psychologist: socio-psychological analysis: monograph.] Chernivtsi: Knyhy .KhKhI, . 440 s. [in Ukrainian].

2. Goncharova O. L. (2010). *Pedagogicheskaja podderzhka professional'nogo samoopredelenija obuchajushhihsja v processe preemstvennosti nachal'nogo i srednego professional'nogo obrazovanija: avtoref. diss. na soiskanie nauch. Stepeni kand. ped. nauk: spec. 13.00.08* [Pedagogical support of professional self-determination of students in the process of continuity of primary and secondary vocational education: the author's abstract. diss. for scientific research. Degrees of Cand. ped. Sciences: spec. 13.00.08] "Teorija i metodika professional'nogo obrazovanija" М.: 20s. [in Russian].

3. Dementij L. I., Malenov A.A. (2008) *Rol' psihologicheskogo obrazovanija v razvitii lichnosti studenta kak budushhego specialista* [The role of psychological education in the development of the student's personality as a future specialist]// *Psihologija v vuze.. № 3. - S. 14-25.* [in Russian].

4. Denisova O. V. (2015) *Stanovlenie professional'noj identychnosti studenta-medika v obrazovatel'nom processe vuza: avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. psihol. nauk: spec. 19.00.07* [Formation of the professional identity of a medical student in the educational process of the university: the author's abstract. diss. for scientific research. degree of Cand. psychol. Sciences: spec. 19.00.07]"Pedagogicheskaja psihologija. Ekaterinburg, 2008. 25s.Dobrovol's'ka K.V. Formuvannia profesijnoi samosvidomosti studentiv medychnykh VNZ iak pedahohichna problema / K. V. Dobrovol's'ka Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhajla Kotsiubyns'koho. Serii: pedahohika i psykholohiia, vypusk 44 , . – S . 132 – 136. [in Russian].

5. Dobrovol's'ka K. V. (2015) *Formuvannia profesijnoi samosvidomosti studentiv medychnykh VNZ iak pedahohichna problema* [Development of professional self-consciousness of students of medical universities as a pedagogical problem]// *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhajla Kotsiubyns'koho. Serii: pedahohika i psykholohiia, vypusk 44 , S . 132 – 136.* [in Ukrainian].

6. Druzhynina I. A. (2009) *Psykholohichni chynnyky rozvytku profesijnoi identychnosti majbutnikh praktychnykh psykholohiv : avtoref. dys ... kand. psihol. nauk: 19.00.07* [Psychological factors of development of professional identity of future practical psychologists: author's abstract. Dis ... Cand. psychologist Sciences: 19.00.07] К.: В.в. 21 s. [in Ukrainian].

7. Zlyvkov V. L. (2006) *Problema osobystisnoi ta profesijnoi samoidentyfikatsii v suchasnij psykholohii* [The problem of personal and professional self-identification in modern psychology] // *Sotsial'na psykholohiia. Naukovyj zhurnal* /. №5 S.128-136. [in Ukrainian].
8. Zlyvkov V. L., Ball H.O., Kopylov S.O., Chujko V.L. (2014) *Rozrobka kontseptsii stanovlennia profesijnoi identychnosti u konteksti tsyvilizatsijnykh vyklykiv suchasnosti, Pisliamova* [Development of the concept of formation of professional identity in the context of civilization challenges of the present, Postmodern] // *Stanovlennia identychnosti fakhivtsia: monohrafiia*. K.: Kirovohrad : Imeks-LTD , . 260 s. [in Ukrainian].
9. Ivanova N. L. (2010) *Professional'naja identichnost' v social'no-psihologicheskikh issledovaniyah* [Professional identity in socio-psychological research] // *Voprosy psihologii*. 2008. №1. S. 89-101 Polivanova O. Ye. Osoblyvosti profesijnoi identychnosti osobystostej z riznym stazhem profesijnoi diial'nosti / O. Ye. Polivanova // *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu. Seriiia "Psykholohiia:"*, , №913 – S.141-143. [in Russian].
10. Kul'chyts'kyj V. J. (2012) *Formuvannia profesiohenezu osobystosti studentiv medychnykh vuziv Ukrainy* [Formation of the person's professional identity of medical students of Ukraine] // *Medychna osvita* , № 1 . S.36-40[in Ukrainian].
11. Povarenkov Ju. P. (2002) *Psihologicheskoe sodержanie professional'nogo stanovlenija cheloveka* [Psychological content of the professional formation of man.]. M. : Universitet rossijskoj akademii obrazovanija . 159s. [in Russian].
12. Polivanova O. Ye. (2010) *Osoblyvosti profesijnoi identychnosti osobystostej z riznym stazhem profesijnoi diial'nosti* [Features of professional identity of individuals with different professional experience] // *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu. Seriiia "Psykholohiia:"*, , №913. S.141-143. [in Ukrainian].
13. Popil', M. I. (2009) *Psykholohichni osoblyvosti stanovlennia profesijnoi identychnosti majbutnikh medsester* [Psychological peculiarities of formation of professional identity of future nurses] [Tekst] : Avtoreferat...k. psykol.nauk., spets.: 19.00.07-pedahohichna ta vikova psykholohiia. Ivano-Frankivs'k : Prykarpats'kyj nats. un-t im. V. Stefanyka. 20 s. [in Ukrainian].
14. Sysoieva S. O., Sokolova I. V. (2010) *Problemy neperervnoi profesijnoi osvity: tezaurus naukovoho doslidzhennia* : [nauk. vyd.] [Problems of Continuing Professional Education: Thesaurus of Scientific Research:] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy ; NAPN Ukrainy, Instytut prof. osvity i osvity doroslykh, Mariupol's'kyj derzhavnyj humanitarnyj universytet. K.: VD «EKS O»,. 362 s. [in Ukrainian].
15. Shnejder L.B. (2004) *Professional'naja identichnost': teorija, eksperiment, trening*: [Professional Identity: Theory, Experiment, Training] [uchebnoe posobie]. M.: MSPI; Voronezh NPO «MODJeK»,. 600 s. [in Russian].

Стаття надійшла до редколегії: 5.02.2018